

Давидчук В. С., Сорокіна Л. Ю. Дослідження ландшафтно-екологічних умов зон впливу атомних електростанцій в Україні. Проаналізовано результати і перспективи ландшафтно-екологічних досліджень у зоні відчуження Чорнобильської АЕС та в зонах впливу діючих атомних електростанцій України. Досягнення у цій галузі розглянуто як цілісний напрям ландшафтно-прикладних досліджень. Відзначено важливу роль у його формуванні Л. Л. Малишевої – одного з провідних фахівців у галузі геохімії ландшафтів.

Ключові слова: ландшафтно-екологічні умови, зони впливу атомних електростанцій, ландшафтні та ландшафтно-геохімічні дослідження.

Davydchuk V., Sorokina L. Landscape-ecological conditions studies at the influence zones of the nuclear power plants in Ukraine. Results and prospects landscape ecological researches in the Chernobyl exclusion zone and in the influence zones of operating nuclear power plants of Ukraine are analysed. Achievement in this field is considered as an integral direction of the landscape applied researches. An important role is marked in his forming of L.L.Malysheva – one of the leading specialists in the field of landscape geochemistry.

Keywords: landscape-ecological conditions, influence zones of the nuclear power plants, landscape and landscape-geochemical studies

Давыдчук В.С., Сорокина Л.Ю. Исследования ландшафтно-экологических условий зон влияния атомных электростанций в Украине. Проанализованы результаты и перспективы ландшафтно-экологических исследований в зоне отчуждения Чернобыльской АЭС и в зонах влияния действующих атомных электростанций Украины. Достижения в этой области рассмотрены как единое направление ландшафтно-прикладных исследований. Отмечена важная роль в его формировании Л.Л.Малышевой – одного из ведущих специалистов в области геохимии ландшафтов.

Ключевые слова: ландшафтно-экологические условия, зоны влияния атомных электростанций, ландшафтные и ландшафтно-геохимические исследования.

Надійшла до редколегії 01.10.2015

УДК 911.9

Гайдай С. В. Дем'яненко С. О.
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

НАУКОВА ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ЛЮДМИЛИ ЛЕОНІДІВНИ МАЛИШЕВОЇ

Ключові слова: геохімія ландшафтів, ландшафтно-геохімічний аналіз території, геохімічна класифікація ландшафтів, ландшафтно-геохімічна карта України, геоекологічний моніторинг АЕС

Малишева Людмила Леонідівна – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий доробок професора Л. Л. Малишевої становить понад 70 друкованих праць. Серед основних публікацій необхідно виділити монографії Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану територій (1998 р., одноосібно), Использование и охрана природной среды Среднего Приднепровья. Черкасская область (1986, в співавторстві), Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні (1993, в співавторстві), Региональные проблемы природопользования и экологическое состояние территории Украины (1994, в співавторстві), а також навчальні посібники

Геохімія ландшафтів (2000, одноосібно), Методи геоекологічних досліджень (1999, у співавторстві) [5, 9, 11, 13].

Л. Л. Малишева захистила кандидатську дисертацію на тему «Ландшафтное обоснование выбора районов размещения АЭС (на примере Украинской ССР)» у 1988 році, а докторську на тему «Теорія та методика ландшафтно-геохімічного аналізу й оцінки екологічного стану територій» – у 1999 році [6, 12].

Починаючи з 1981 року Л.Л. Малишева була відповідальним виконавцем та науковим керівником багатьох госпдоговірних та бюджетних тем, серед яких:

- Ландшафтно-екологічне обґрунтування систем комплексного моніторингу в 30-ти кілометрових зонах впливу АЕС (Чорнобильської - 1987-1988 рр., Смоленської - 1987-1990 рр., Рівненської - 1992 р.);

- Ландшафтно-екологічне обґрунтування організації рекреаційного центру "Качанівка" (Чернігівська область) (1993-1994 рр.);

- Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану території України (замовлення КМ України) (1994-1996 рр.);

- Аналіз й оцінка ландшафтно-геохімічних та гідрохімічних факторів перерозподілу високотоксичних забруднень в басейні Дніпра (ДКНТ, 1993-1995 рр.);

- Ландшафтно-геохімічне обґрунтування системи агромоніторингу України" (1994 р.);

- Розробка й обґрунтування концепції організації фонових моніторингу на базі природних заповідників України" (1992);

- Методи та технологічні проекти оптимізації структури сільськогосподарського виробництва на території України, забрудненій радіонуклідами внаслідок аварії на ЧАЕС та іншими техногенними навантаженнями" (1996 р.) (проекту Мінсільгосппроду України);

- Екологічні основи планування та управління ландшафтами" (1985-1990).

Як науковий керівник приймала безпосередню участь у виконанні науково-дослідних робіт з оцінки впливу на навколишнє природне середовище Енергоблоку № 2 Хмельницької АЕС (1999) та Енергоблоку № 4 Рівненської АЕС (в т.ч. керувала ландшафтно-геохімічними експедиціями в 30-ти кілометровій зоні впливу цих об'єктів).

Результати досліджень доповідались на багатьох українських конференціях та міжнародних конференціях у Варшаві, Кракові, Катовіце, Будапешті, Гаазі, Москві, Сеулі.

За результатами досліджень під керівництвом Л. Л. Малишевої підготовлені та захищені кандидатські дисертації В. Г. Потапенка «Методика ландшафтно-екологічного аналізу та оцінки території адміністративного району (геохімічний аспект, на прикладі Обухівського району)», О. В. Аріон «Ландшафтно-екологічний оптимізаційний аналіз природоохоронних територій (на прикладі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Качанівка»)», С. В. Гайдая «Геоекологічна оцінка території 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС», С. О. Дем'яненко «Антропогенна трансформація природно-господарських систем в зонах впливу

атомних електростанцій (на прикладі Хмельницької АЕС). численні дипломні та магістерські роботи студентів.

До основних наукових та науково-методичних результатів Людмили Леонідівни, які здійснили вагомий вклад в розвиток географічної науки, необхідно віднести:

- обґрунтування базових положень і понять, принципів ландшафтно-геохімічного аналізу й оцінки екологічного стану території, чинників формування первинного та вторинного полів забруднення та чинників формування екологічного стану та критеріїв оцінки;

- визначення принципів виділення та класифікація ландшафтно-геохімічних структур;

- з'ясування шляхів використання картографічних моделей ландшафтно-геохімічних структур при вирішенні екологічних задач;

- розробку методики ландшафтно-геохімічного аналізу й оцінки екологічного стану територій;

- розробку методики ландшафтно-геохімічного картографування, яка спрямована на оцінку екологічного стану територій;

- геохімічну класифікацію ландшафтів України;

- ландшафтно-геохімічну карту України в масштабі 1:4000000 (перший варіант ландшафтно-геохімічної карти України в масштабі 1:1500000 був виконаний під керівництвом Л. Л. Малишевої та за безпосередньою участю Н. В. Петрини).

Л. Л. Малишевою (у співавторстві з Р. О. Маленковим) виконано принципово нове фізико-географічне районування території 30-и кілометрової зони Хмельницької АЕС (так зване районування «знизу»). Ландшафтні дослідження з метою обґрунтування методики нової схеми фізико-географічного районування України започатковані на модельному регіоні – 30-кілометровій зоні Хмельницької АЕС, в якій домінують ландшафти поліських та лісостепових типів. На відміну від попередніх спроб районування цієї території (Геренчук К.І., 1976, 1980), за якими виділялось 8 фізико-географічних районів (ландшафтів) нова схема районування оптимально показала різноманіття геосистем дуже складної за ландшафтною структурою території і

склала 31 фізико-географічний район, які відносяться до трьох фізико-географічних областей [4].

Обґрунтовано необхідність створення єдиної системи геоecологічного моніторингу України та розкрито перспективи його розвитку (у співавторстві з Шищенком П.Г., Шмураком А.Л.) [14].

На базі Київського національного університету імені Тараса у 1997 році Малишевою Л.Л. був заснований ДП «Центр ecологічного моніторингу України». Головною метою діяльності Центру стало сприяння вирішенню ecологічних проблем в Україні, надання аналітичної, методичної, консультаційної, маркетингової підтримки органам, які несуть відповідальність за прийняття рішень з охорони та поліпшення стану навколишнього природного середовища.

До основних напрямків діяльності Центру належать:

- збір, обробка, збереження даних мереж моніторингу щодо ecологічного стану території України

- аналіз, оцінка, моделювання ecологічного стану територій

- надання аналітичної, оцінювальної та прогностичної інформації для прийняття управлінських рішень на різних адміністративних рівнях щодо стану навколишнього природного середовища

- співробітництво з міжнародними організаціями, урядовими та неурядовими організаціями різних держав з питань залучення фінансових ресурсів в природоохоронну галузь економіки

Окремо необхідно сказати про цикл досліджень в межах зон впливу АЕС, за результатами яких були створені великомасштабні (1:10000-1:50000) ландшафтно-геохімічні карти та карти ландшафтно-геохімічних бар'єрів на 30-кілометрові зони Чорнобильської, Рівненської та Хмельницької АЕС, на 10-кілометрові зони Південноукраїнської та Кримської АЕС.

У 1999-2000 роках ДП «Центр ecологічного моніторингу України» було проведено ОВНС Хмельницької та Рівненської АЕС, а саме оцінку впливу на ґрунти, рослинний і тваринний світ ЕБ №2 Хмельницької АЕС та оцінку впливу на ґрунти, рослинний і тваринний світ ЕБ №4 Рівненської АЕС

Під час виконання робіт з ОВНС Хмельницької та Рівненської АЕС

розроблено спільно з колегами оригінальну методику укладання ландшафтно-карти на основі ГІС-технологій, отримано авторські свідоцтва на електронні полімасштабні карти 30-кілометрової зони Хмельницької та Рівненської АЕС [1,3,7,8].

За результатами експедиційних робіт були підготовані та захищені кандидатські дисертації С.В. Гайдая «Геоecологічна оцінка території 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС», С.О. Дем'яненко «Антропогенна трансформація природно-господарських систем в зонах впливу атомних електростанцій (на прикладі Хмельницької АЕС) [2,14]. Основними результатами авторів стали: розробка методики геоecологічної оцінки території, оцінка змінності геосистем 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС, а також на основі інтегральних показників геоecологічної оцінки території проведено економічну оцінку антропогенного навантаження на компоненти геосистем внаслідок введення в дію та функціонування Хмельницької АЕС [2]. Також проведено дослідження антропогенних ландшафтів та оцінено ступінь їх трансформації, спричиненої господарською діяльністю в межах 30-кілометрової зони впливу АЕС та розроблено схему оптимізаційного районування території дослідження, обґрунтовані рекомендації щодо регулювання природокористування в геосистемах з різним ступенем трансформації [14].

До основних науково-методичних доробків Малишевої Л.Л. належать «Методичні рекомендації для проведення лабораторних та практичних занять з курсу «Геохімія ландшафтів» (для студентів географічного факультету)» та підготовлено до друку посібник для вчителів «Україна: аналіз й оцінка геоecологічного стану», посібник для студентів «Геохімія ландшафтів», посібник «Методи ландшафтно-ecологічних досліджень» [5, 10, 13].

Педагогічна діяльність професора Л. Л. Малишевої розпочалась у 1992 році на кафедрі фізичної географії на посаді асистента, з 1995 року – доцент кафедри географії України, у 1999 році стала професором, а у 2000 році – завідувачем кафедри географії України.

За її ініціативою та керівництвом на кафедрі було обґрунтовано та введено

нову спеціалізацію “Екологічний менеджмент” та розроблено відповідну навчальну програму для підготовки екологів-ландшафтознавців менеджерів природокористування. Саме такі фахівці потрібні для вирішення різнопланових, багатоцільових завдань, системного керування і контролювання як використання природних ресурсів, так і стану навколишнього природного середовища в Україні, організації та проведення екологічної експертизи та екологічного аудиту на сучасному світовому рівні з використанням сучасних ГІС-технологій, розробки екологічно обґрунтованих нормативів техногенного

впливу на навколишнє середовище і нормативів природокористування, складання кадастрів природних ресурсів тощо.

Наукові розробки реалізовано у навчальному процесі на географічному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка у викладанні автором курсів “Геохімія ландшафтів”, “Геоекологічні основи проектування”, “Екологічна експертиза проектів”, “Геоекологічний моніторинг”, “Геоекологічне прогнозування”, “Геохімія техногенезу”, “Конструктивна географія з основами природокористування”.

Список літератури

1. Географічні карти: 1) Ландшафтно-геохімічна полімасштабна карта 30-ти кілометрової зони Хмельницької АЕС в електронній формі, 2) Полімасштабна карта ландшафтно-географічних бар'єрів 30-кілометрової зони впливу Хмельницької АЕС в електронній формі: А.с. ПА № 2644. Україна / Малишева Л.Л., Сорокіна Л.Ю., Грачов А.П., та ін.; Зареєстровано 17.01.00; Видано 28.01.00. 2. *Гайдай С. В.* Геоекологічна оцінка антропогенної трансформації геосистем (на прикладі 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 – Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів / С.В. Гайдай. – Київ, 2005 – 22 с. 3. Ландшафтна карта 30-ти кілометрової зони Хмельницької АЕС в електронній формі: А.с. ПА № 2644. Україна / Малишева Л. Л., Сорокіна Л. Ю., Грачов А. П. та ін.; Зареєстровано 17.01.00; Видано 28.01.00. 4. *Маленков Р. О.* Фізико-географічне районування: стан, проблеми та шляхи вирішення / Р. О. Маленков // Україна та глобальні процеси: географічний вимір : зб. наук. пр. у 3-х т. – К.-Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 3. – С. 39-43. 5. *Малишева Л. Л.* Геохімія ландшафтів : Навч. посібник / Л. Л. Малишева. – К. : Либідь, 2000. – 472 с. 6. *Малишева Л. Л.* Теорія та методика ландшафтно-геохімічного аналізу й оцінки екологічного стану територій : дис... д-ра геогр. наук : 11.00.11 / Людмила Леонидівна Малишева. – К., 1999. – 393 с. 7. Географічні карти: Ландшафтно-геохімічна карта 30-кілометрової зони впливу Рівненської АЕС в електронній формі (базовий масштаб 1:25 000). Карта ландшафтно-геохімічних бар'єрів 30-кілометрової зони впливу Рівненської АЕС в електронній формі (базовий масштаб 1:25 000) / Малишева Л. Л., Галаган О. О., Носон А. В. та ін. // МОН. Державний департамент інтелектуальної власності. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 5951. Дата реєстрації 22.07.2002 р. 8. Ландшафтна карта 30- кілометрової зони впливу Рівненської АЕС в електронній формі (базовий масштаб 1:25 000) / Малишева Л.Л., Сорокіна Л.Ю., Гайдай С.В. та ін.// Державне агентство України з авторських і суміжних прав. Свідоцтво про державну реєстрацію прав автора на твір ПА № 5027. Дата реєстрації 10.01.2002. 9. *Малишева Л. Л.* Черкасская область / Малишева Л. Л., Романчук С. П., Манойло Н. П. // Использование и охрана природной среды Среднего Приднепровья. – К. : Наук. думка, 1986. 10. *Малишева Л. Л.* Методичні вказівки з лабораторного та картографічного практикуму за курсом “Геохімія ландшафтів” / Малишева Л. Л., Яковченко В. В., Яркіна В. Г. – К. : Київ.ун-т, 1994. – 70 с. 11. *Малишева Л. Л.* Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану територій / Л. Л. Малишева. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – 264 с. 12. *Малишева Л.Л.* Ландшафтное обоснование выбора районов размещения АЭС (на примере Украинской ССР) : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. геогр. наук / Малишева Людмила Леонидовна. – К., 1988. – 17 с. 13. Методи геоекологічних досліджень : навчальний посібник / [за ред. М. Д. Гродзинського та П. Г. Шищенка]. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – 243 с. 13. *Дем'яненко С. О.* Антропогенна трансформація природно-господарських систем в зонах впливу атомних електростанцій (на прикладі Хмельницької АЕС) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 – Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів / Дем'яненко Світлана Олександрівна. – К., 2011 – 20 с. 14. Методологічні підходи до складання ландшафтної карти України на базі геоінформаційних технологій / Шищенко П. Г., Малишева Л. Л., Сорокіна Л. Ю. та ін. // Україна та глобальні процеси: географічний вимір : зб. наук. пр. у 3-х т. – К.-Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 2. – С. 368-372.

Гайдай С. В. Дем'яненко С. О. Наукова та науково-методична діяльність професора Людмили Леонідівни Малишевої. В статті розглянутий науковий та науково-методичний доробок Л. Л. Малишевої, представлені основні напрямки її діяльності та наукові результати.

Ключові слова: геохімія ландшафтів, ландшафтно-геохімічний аналіз території, геохімічна класифікація ландшафтів, ландшафтно-геохімічна карта України, геоекологічний моніторинг АЕС.

Gayday S., Demyanenko S. Scientific and methodological activities professor Lyudmila Malisheva. In the article the scientific and methodological improvements Lyudmila Malysheva presented the main directions of its activities and research results.

Keywords: geochemistry landscape, landscape-geochemical analysis of the territory, geochemical classification landscapes, landscape-geochemical map Ukraine, geoeological monitoring NPP.

Гайдай С. В. Дем'яненко С. А. Научная и научно-методическая деятельность профессора Людмилы Леонидовны Малышевой. В статье представлен научный и научно-методический вклад Л. Л. Малышевой, основные направления ее деятельности и научные результаты.

Ключевые слова: геохимия ландшафтов, ландшафтно-геохимический анализ территории, геохимическая классификация ландшафтов, ландшафтно-геохимическая карта Украины, геоэкологический мониторинг АЭС.

Надійшла до редколегії 31.08.2015

УДК 911.9

Олішевська Ю. А.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ

Ключові слова: конструктивна географія, конструктивно-географічні дослідження, природокористування

Постановка проблеми. Не дивлячись на довготривале використання в географічній літературі термінів «конструктивна географія», «конструктивно-географічні дослідження» й «конструктивно-географічний підхід», на жаль на сьогодні не визначено єдиного усталеного розуміння такого поняття як «конструктивна географія». Й досі тривають наукові дискусії пов'язані з необхідністю відокремлення двох ключових понять «конструктивна географія» й «прикладна географія».

Інтенсивний розвиток конструктивно-географічних досліджень на початку 90-х років ХХ ст. сприяв виникненню наукової спеціальності 11.00.11- конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів й формуванню кафедри конструктивної географії і картографії у Львівському національному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конструктивно-географічні дослідження проводяться на базі провідних університетів нашої держави, й зокрема на географічному факультеті Київського національного університету. Теоретичні основи конструктивно-географічних

досліджень висвітлені у роботах О.М. Маринича, П.Г. Шищенко, В.М. Петліна, Г.І Денисика та ін. Науковий пошук вирішення складних питань тривалого нерационального використання території нашої держави зумовив розвиток конструктивно-географічних досліджень як на національному так і на регіональному та локальному рівнях (К.К. Кір'янова, О.Ю. Дмитрук, С.І. Уліганець, В.О. Фесюк та ін.)

Мета статті – аналіз розвитку конструктивно-географічних досліджень від початку використання терміну «конструктивна географія» в науковій літературі до сучасного етапу.

Виклад основного матеріалу. Власне конструктивно-географічні дослідження беруть свій початок з роботи І.П. Герасимова «Конструктивна географія: цілі, методи, результати», де автор запропонував визначення нового географічного напрямку досліджень. Згодом І.П. Герасимов продовжив роботу над обґрунтуванням конструктивно-географічного напрямку досліджень й опублікував роботу «Радянська конструктивна географія. Завдання, підходи, результати» [2].